

אלכסנדר גלסברג ז"ל הכומר שפעל למען בני עמו בשואה ובתקומה (17 במרץ 1902 – 22 במרץ 1981)

מאת: צבי בן-צור

לאנשי הבריחה וההעפלה הוא היה ידוע בכינוי "הכומר". היה זה הכומר הקתולי היהודי המומר אלכסנדר גלסברג ז"ל, שפעילותו בהצלת מאות יהודים בצרפת זיכתה אותו ב-2004 בתואר "חסיד אומות העולם"¹. לאחר המלחמה המשיך האב גלסברג לעזור לשארית הפליטה בפעולות הבריחה וההעפלה, תוך שהוא מנצל את קשריו הטובים עם שלטונות צרפת החדשים. בנוסף, הוא סייע בהפגשת נציגי הסוכנות עם הוותיקן כדי שזה יסייע, או לפחות לא יפריע, להצבעה באו"ם על תוכנית החלוקה, פעל למניעת אספקת נשק מצרפת לערבים בזמן מלחמת העצמאות (בהקשר זה אף ביקר בארץ ונפגש עם ב.ג. במרץ 1948), סייע לעליית יהודי עיראק, ובערוב ימיו פעל ליצירת קשרים ראשוניים בין נציגים ישראלים לאנשי אש"ף, בניסיון לפייס בין שני העמים.

ברקע פעילותו בתחומי הבריחה וההעפלה היה עימות שהתחולל בתוך הממשל הצרפתי בין משרד החוץ, שנענה ללחץ בריטי לסגור את שערי צרפת בפני מעפילים, למשרד הפנים, שאהד את המפעל הציוני. גלסברג דאג שמשרד הפנים יעלים עין מתעודות המעבר הפיקטיביות שהונפקו למעפילי אוניות המעפילים, שכביכול הפליגו למדינות במרכז ודרום אמריקה, ובפועל הפליגו לארץ ישראל².

במיוחד זכורה פעילותו בהקשר של פרשת הספינה 'אקסודוס'. מתוך דברים שנאמרו בטקס הענקת אות חסיד אומות העולם ב'יד ושם' לאב גלסברג: "בליון הוצבה אותה עת כפעילת העלייה הבלתי לגאלית, שרה ארקין³... שרה עבדה בשיתוף פעולה הדוק עם גלסברג והיא מספרת, שלא היה מקרה בו פנתה לגלסברג לסיוע ולא נענתה. שרה וגלסברג נמנו עם אלה ששקדו על הכנת המסמכים הדרושים ל-4,500 המעפילים הבלתי לגאליים של אוניית המעפילים 'אקסודוס'. 'הקשר של האב גלסברג לפרשת 'אקסודוס' נמשך גם כאשר המעפילים הוחזרו ע"ג אוניות הגירוש חזרה לצרפת, כאשר היה בין הפעילים העיקריים בגיוסה של דעת הקהל הצרפתית נגד המדיניות הבריטית ונגד החזרת הפליטים לאדמת אירופה"⁴.

האב גלסברג פעל גם בשירות מערכת הרכש של ה'הגנה/צה"ל, בנושאים שהצריכו קשר עם השלטון הצרפתי. כך לדוגמה בזכותו התקבל האישור מהצרפתים לשימוש בשדה התעופה איאצ'ו שבקורסיקה (עד שלב מסוים) כתחנת ביניים למטוסי הרכבת האווירית שהובילו את הנשק שנרכש בצ'כוסלובקיה משם לארץ (מבצע 'בלק' המפורסם).

בנספח 1 מובאים הדברים הרשומים על אלכסנדר גלסברג באתר 'יד ושם'.

בנספח 2 מובא תוכן מכתב שכתב אריה "לובה" אליאב על אלכסנדר גלסברג ובו שני סיפורים על עלילותיו: הסיפור האחד הוא על תרומתו למסע ה'אקסודוס'. הסיפור השני הוא על תרומתו בניסיון של משה סנה באוקטובר 1947 לשכנע את הוותיקן שלא להתנגד לתוכנית החלוקה באו"ם. לימים התברר שהוותיקן אכן לא מנע מארצות אמריקה הלטינית לתמוך בהחלטת הכ"ט בנובמבר, יתכן בזכות ניסיון השכנוע הנ"ל.

¹ התואר ניתן לגלסברג באיחור רב מאד, 22 שנה לאחר מותו. הסיבה: בגלל שגלסברג היה יהודי מומר, התנהל ייחוסו אם הוא יהודי או לא לצרכי חוק 'יד ושם' הדורש מחסיד אומות העולם שלא יהיה יהודי.

² עפ"י ספרו של הד"ר לוסיאן לזר: "אלכסנדר גלסברג – כומר יהודי", הוצאת מורשת 1991

³ שרה הייתה אז חברת בית הערבה שלידי ים המלח; לימים שרה מלר, חברת קיבוץ כברי בגליל המערבי. נפטרה ב-2009.

⁴ בהקשר זה מוזכר גלסברג רבות ביומן המבצעים של המוסד, ראה כתבתו של יהודה בן-צור: 'אקסודוס' - נתיב הייסורים (חלק שני: מחיפה להמבורג)

נספח 1: על אלכסנדר גלסברג באתר 'יד ושם'

אלכסנדר גלסברג נולד ב-1902 בז'יטומיר (שבאוקראינה) כיהודי, עוד בהיותו ילד קטן הוריו הטבילו אותו ואת אחיו לנצרות. בתחילת שנות ה-30, הוא ואחיו וילה היגרו מערבה והגיעו לצרפת, שם למד אלכסנדר בסמינר להכשרת כמרים והוסמך לכמורה ב-1938. לאחר המפלה הצבאית של צרפת, התגורר גלסברג באזור ליון, בה השתתף בהקמת הארגון שמטרתו הייתה לתת הגנה לפליטים (D.C.A). במסגרת ארגון זה יצר גלסברג מערכת מנהלית בשם "הנהלת מרכזי הקליטה" (Amitie Chretienne) שהיתה פרוסה ברחבי האזור הדרומי של צרפת. מערכת זו שימשה בתקופת מלחמת העולם השנייה כערוץ לפעילות ההצלה שלו, באמצעותה נקלטו פליטים שחולצו על ידו ממחנות ההסגר, ברובם הגדול יהודים. כל הפעילות הזו נעשתה לאור היום.

בקיץ 1942, עם תחילת מעצרי היהודים באזור הדרומי של צרפת, החל גלסברג לזייף את זהות החוסים, ואף העביר רבים מהם ממוסד למוסד כדי לטשטש את עקבותיהם וכך ניצלו מאות יהודים. בדצמבר 1942 המשטרה הצרפתית והגסטפו החליטו לעצור את הכומר גלסברג והוא נאלץ לרדת למחתרת, שמו הוחלף לאבחוּלף Elie Corvinu ונמצא לו תפקיד פיקטיבי ככומר בכנסייה כפרית במחוז Tarn Et Garonne. חשוב לציין כי במקביל כל אותו זמן המשיך הארגון D.C.A לפעול כרגיל ואפילו לקלוט פליטים נוספים בשמות מזויפים. בתקופה בה ירד למחתרת התמנה אחיו של אלכסנדר גלסברג, וילה גלסברג למנהל המוסד. ביום ה-16 לאוגוסט 1943, כנראה בעקבות הלשנה, ביצעה המשטרה הגרמנית חיפושים אחר אלכסנדר גלסברג. הם מצאו את אחיו, וילה גלסברג, שהיה מנהל ה-D.C.A. למרות ששינה את שמו לויקטור וורמון (Victor Vermot) הצליח קצין נאצי לעלות על העובדה שהשם וורמון הוא תרגום צרפתי של השם גלסברג (משמעות שניהם היא "הר זכוכית") וחשד שהוא אלכסנדר. כשנתפס הוא לא הכחיש זאת כדי שהנאצים לא ימשיכו לחפש את אחיו. מאז נעלמו עקבותיו, הוא נעצר, גורש ונרצח, אך איש לא יודע מתי והיכן. הכומר אלכסנדר גלסברג הצליח להתחמק מידי הגסטפו עד סוף מלחמת העולם השנייה.

בנוסף לפועלו בתקופת מלחמת העולם השנייה, האב אלכסנדר גלסברג, תרם תרומה בלתי רגילה להקמת מדינת ישראל במסגרת מבצעים מסובכים שהשתתף בהם עמם נמנים העלאת שארית הפליטה מאירופה (הוא עזר גם בעניינה של ספינת המעפילים "אקסודוס") וכן העלאת יהודי עירק, מרוקו ומצרים.⁵

ב-12.1.04 העניק יד ושם את אות חסיד אומות העולם לאב אלכסנדר גלסברג (Alexandre Glasberg) ואחיו וילה גלסברג (Vila Glasberg). שמותיהם נחקקו על לוחות האבן בגן חסידי אומות העולם.

⁵ אריה "לובה" אליאב מעיד בספרו "טבעות שחר" שבזמן מלחמת העצמאות גלסברג הובא מצרפת לירושלים, שם פעל ברשת מודיעין שנשענה על קשריו עם ראשי מוסדות ומנזרים נוצריים (לובה ליווה את גלסברג לירושלים באחת מהשיירות האחרונות שהצליחו להגיע לעיר לפני שהפכה לעיר נצורה). לובה גם מזכיר בספר שגלסברג התלווה וסייע לשלמה הלל במבצעיו בעירק.

נספח 2: מכתב מאת אריה "לובה" אליאב שקרא יאיר צבן בטקס הענקת אות חסיד-אומות-העולם לאב אלכסנדר גלסברג ולאחיו וילה-ויקטור גלסברג (יד ושם, 12 בינואר 2004)

לסיפורים המופלאים על עלילותיו של גלסברג בתקופת המלחמה אני מבקש להוסיף דברים שאת עיקרם שמעתי מפיו של מורי ורבי משה סנה; להזכיר - לאלה שלא ידעו את משה - סנה כיהן בשנות הארבעים כראש המפקדה הארצית של ההגנה. אחרי שחמק מהמשטרה הבריטית והצליח להסתלק בחשאי הגיע לפריס, בה שהה גם דוד בן-גוריון. ב-1947 מכהן סנה כראש המחלקה המדינית של הסוכנות באירופה וכאחראי לפעולת ההעפלה והבריחה. בתוקף תפקידיו הוא מתוודע לכומר גלסברג ועד מהרה נרקמת בין השניים ידידות עמוקה.

בליון מוצבת אותה עת כפעילת העליה הבלתי-ליגאלית, שרה ארקין, אז – חברת קיבוץ בית-הערבה שליד ים-המלח, כיום – שרה מלר, חברת קיבוץ כברי שבגליל. שרה עבדה בשיתוף-פעולה הדוק עם גלסברג, היא מספרת, שלא היה מקרה בו פנתה לגלסברג לסיוע ולא נענתה.

שרה רצתה מאוד להגיע לטקס, אך הדבר נבצר ממנה מפאת מצב בריאותה והיא מיוצגת כאן על-ידי שני נכדיה - יערה ועמיחי. שרה וגלסברג נמנים עם אלה ששוקדים על הכנת המסמכים המזוייפים הדרושים ל-4,500 המעפילים הבלתי-גאליים של מבצע "אקסודוס". סנה עוקב מקרוב אחרי ההכנות. הוא גם שהעניק לספינה את שמה - "אקסודוס - יציאת אירופה תש"ז".

גלסברג מנצל את קשריו בצמרת הממשל החדש שקם לאחר המלחמה, בה השתלבו כמה מידידיו מתקופת המחותרת האנטי-נאצית, בייחוד במשרד-הפנים הצרפתי. 4,500 פליטים יהודים היו צריכים לזרום לצרפת מפינות שונות באירופה ההרוסה כדי להגיע לבסוף לאזור מרסיי. הם היו אמורים להגיע במקביל ברכבות שונות. ד"ר לוסין לזר, הנמצא אתנו כאן, מתאר בספרו על גלסברג, כיצד הוסדרה בעיית הויזות. גלסברג הסדיר עם מוריס פאג'ס, מבכירי משרד הפנים, שרשיונות המעבר יינתנו באופן יוצא מן הכלל בהוראה טלפונית ממשרד הפנים לגבי כל רכבת שתגיע לגבול. הוא עצמו קיבל חדר צדדי במשרד-הפנים עם מרכזת טלפונים והעניק את רשיונות הכניסה בלי שפקידי המשרד ידעו מה מתרחש מתחת לאפס. אלפי המעפילים מגיעים למחנות שהוכנו על-ידי המוסד, לשכנם לימים ספורים כדי להכניסם להפלגה ולהצמיד לכל אחד מהם תעודת-מסע מתאימה לקולומביה.

ב-11 ביולי (1947) הפליגה "אקסודוס" לארץ מנמל סט, הגיעה למרחק של כמה עשרות ק"מ מחוף ארצנו, ואז, בלב ים, הותקפה על-ידי שש משחתות-קרב בריטיות; לאחר קרב קשה בו נהרגו שלושה מעפילים ועשרות רבות נפצעו, השתלטו הבריטים על "אקסודוס" והעבירו את המעפילים לאניות-הגירוש שהחזירו אותם לצרפת, לנמל פורט-דה-בוק, ומשם - בציניות אכזרית - לנמל המבורג. בעת העגינה בפורט-דה-בוק מצליח גלסברג לעלות לאניות-הגירוש יחד עם נציג הממשלה הצרפתית, כדי למסור למעפילים את החלטתה, לפיה היא לא מתכוונת להוריד בכוח את המעפילים מהאניות, אבל היא מבטיחה לעולים שיתקבלו בצרפת בברכה אם ירדו אליה מרצונם החופשי, כארץ מקלט. גלסברג עולה כדי לקרוא את ההודעה הצרפתית באוזני העולים ביידיש ומנצל את שהותו כדי לעודדם. לפני הגירוש להמבורג מגיע סנה בסירה מצויידת ברמקולים, בחסות החשיכה, ומשדר לעולים דברי חיזוק ועידוד, אף הוא ביידיש, והוא קורא אליהם לא לרדת מהספינות – "מיר זיינען עוילים, נישט קאין יורדים" ("אנחנו הננו עולים, אנחנו איננו יורדים") ומבטיח - "העם היהודי לא ישקוט עד אם עליתם כולכם לארץ-ישראל".

וסיפור שני - שאפשר להכתירו בכותרת "תרומתו של גלסברג להחלטה על הקמת המדינה".

באחד מימי ספטמבר 1947 יושב סנה במשרדו בפריס. לפתע מגיעה שיחה טלפונית דחופה ממשוה שרתוק, לימים משה שרת, מי שכיהן אז כראש המחלקה המדינית של הסוכנות, ולימים היה שר החוץ של ישראל ולתקופה מסוימת, אף ראש ממשלתה. שרתוק טילפן לסנה מלייק-סאכס, עיר קטנה ליד ניו-יורק בה פעלו אותה עת משרדי האומות המאוחדות עד שעברו לניו-יורק עצמה.

הימים ימי ההיערכות לקראת ההצבעה הגורלית באו"ם על הצעת החלוקה, לפיה תקומנה בארץ-ישראל המערבית שתי מדינות - מדינה יהודית ומדינה ערבית. כדי שהחלטה תתקבל היינו זקוקים, כזכור, לתמיכת רוב של שני שלישים מחברות האו"ם. סנה פועל במערב-אירופה ובמזרח-אירופה לגייס תמיכה בהקמתה של המדינה. והנה, אומר לו משה שרתוק: "יש סיכוי סביר להשיג רוב של שני-שלישים. עתה הכל תלוי בארצות אמריקה הלטינית. תודות לעבודת נציגינו רבות מהן נוטות לתמוך בנו, אך הן חוששות מהוותיקן. אתה, סנה, חייב להגיע לשיחה עם האפיפיור ולשכנע אותו שלא יטילו וטו ולא יפריעו."

כאשר סנה סיפר לי על כך הוא אמר לי: נחתה עלי במפתיע משימה כבדה ושאלתי את עצמי (וכאן הוא עבר ליידיש) - "כיצד, אני, משה בן שמעון קליינבוים מהעיירה ראדזין מגיע עד הפופ, עד האפיפיור?" ואז סנה קורא לגלסברג להיוועץ בו. לגלסברג יש, כרגיל, עצה טובה: "הנונציוס של הוותיקן, נציגו של האפיפיור, בפריס הוא אישיות הומניסטית דגולה, הארכיהגמון אנג'לו רונקלי, כבר סייע בהצלת יהודים כאשר שימש כנציג הוותיקן בטורקיה בראשית המלחמה. הוא איש שיוכל לפלס לנו דרך". סנה נפגש עם רונקלי (לימים האפיפיור הנאור יוחנן ה-23). הפגישה עברה באווירה חמה ואוהדת. לסנה הייתה תחושה שנוצרה כימיה בינו לבין רונקלי, שהבטיח להשתדל. כעבור ימים ספורים נקרא סנה לרונקלי והוא מתבשר שסודרה לו פגישה בוותיקן שנועדה להתקיים ב-3 באוקטובר 1947 (בסוכות תש"ז). סנה וגלסברג נוסעים לרומא. רונקלי מקדים גם הוא את נסיעתו לוותיקן כדי להיות נוכח במקום, אולי תתבקש עזרתו. ב-3 באוקטובר אכן נפגש סנה עם מספר שניים בוותיקן, הקרדינל דומניקו טרדיני, הממונה על ענייני החוץ של הוותיקן.

סנה לא קיבל מטרדיני שום הבטחה ולמרות תחושתו שדבריו השפיעו על האיש לא היה יכול להיות בטוח שמשימתו הושלמה. לימים התברר שאכן הוותיקן לא מנע מארצות אמריקה הלטינית לתמוך בהקמת המדינה היהודית.

לאחר מותו של סנה נסעתי לפריס לגבות עדות מפיו של גלסברג. כשפגשתי עוד לא ידעתי את כל עלילותיו. הייתה לו אישיות מרשימה. ישבנו בקבינט שלו בבניין קנסייתי בפריס. הוא כהרגלו לבש גלימה שחורה וצלב גדול על חזהו ועל עיניו משקפיים שעדשותיהם עבות ביותר, אות וסימן לאיבוד כוח הראייה. שיחתנו, בה השתתפה גם רעייתי, שולה, התנהלה תחילה בליאות מסויימת בצרפתית בעזרת מתורגמנית; עד שלפתע נשמע קולו של גלסברג, שרצה להאיץ את השיחה, אומר: "אעפשהר לאזמיר רעדען מאמע לאשען?" ("אולי נדבר בשפת-אמנו?").

גלסברג סיפר לי שכאשר נפגשו סנה והוא-עצמו עם רונקלי וסנה דיווח לרונקלי על השיחה עם טרדיני, התבטא רונקלי באורח בוטה למדי כנגד העובדה שהוותיקן לא נקט עמדה חד-משמעית בזכות הקמת מדינה יהודית ורמז לכך שהאפיפיור פיוס ה-12 החמיץ הזדמנות לכפר על מחדליו בהצלת יהודים בתקופה הנאצית.

בראשית '48' באו נציגי ההגנה לגלסברג ואמרו: עשית כה רבות להצלת יהודים בתקופת המלחמה ופעלת גדולות ונצורות בסיוע להעפלה לאחר המלחמה ואנו רוצים להודות לך כל-כך. אמור, כיצד נוכל לבטא את הכרת-תודתנו. גלסברג נרגש, השיב ובפיו שתי בקשות: אני מבקש לעלות על חורבות אחי היהודים בוורשה ואם-אפשר, להגיע לארץ ולבקר את שרה ארקין בבית-הערבה.

ההגנה מילאה את שתי בקשותיו. אחרי הביקור בוורשה ההרוסה הוא מגיע לארץ. לפי ד"ר לזר, גם את הביקור בפולין ניצל גלסברג כדי לעזור בגיוס לוחמים למלחמת העצמאות שלנו. כפי ששמעתם מעדותו של לובה אליאב, כשהוא מגיע לארץ, מנצלים את יכולותיו המדהימות כדי ליצור קשר עם גורמים קתוליים בעיר העתיקה במגמה לסייע לרובע היהודי הנצור בעיר העתיקה. ואז מטיסים אותו במטוס פייפר למינחת של חברת האשלג בקליה, בים-המלח, וגלסברג צועד לקיבוץ הסמוך לחפש את ידידתו, שרה ארקין. הפגישה נרגשת עד דמעות. בערב, מתכנסים חברי בית-הערבה, בחדר-האוכל המואפל, ולאורו הקלוש של הלוקס, הם מאזינים לסיפור חייו של גלסברג ובעיקר לרשמיו ביקורו המזעזעים בפולין. היה זה ימים ספורים לפני שפינו את בית-הערבה, בגלל חוסר היכולת להגן על היישוב המבודד. חברי הקיבוץ, שחלקם

– ושרה בתוכם – הקימו את קיבוץ כברי שבגליל, לא ישכחו את המעמד הפלאי הזה, של כומר-מומר, הניצב לעיניהם בגלימתו השחורה וצלב על חזהו, ומספר בהתרגשות על סבלות בני עמנו בפולין.

בשובו מהביקור בארץ פרסם ביוני '48 חוברת קטנה, בה כתב בין היתר: "כנגד כוחות החושך מציעה ארץ-ישראל את הערכים האנושיים הטהורים ביותר בדמות אמנה חברתית חדשה. לאמנה זאת אנו מצדיעים עם הקמתה של המדינה היהודית החדשה". הלוואי ויכולנו להצדיע היום לאמנה החברתית אותה שיבח כל-כך חסיד אומות העולם אלכסנדר גלסברג.

כזה היה האיש המיוחד הזה. אם הייתי צריך להגדיר את משלה-ידו, הייתי כותב: "מציל נפשות". לא פעם ולא פעמיים. לא אחד ולא שניים. כמעט לאורך כל חייו עסק בעזרה לזולת ובהצלה. אבל במיוחד בשנים שבין 1938 ל- 1951 - שלוש-עשרה שנים - כמעט ללא הפוגה פעל להצלת נפשות, רבות מהן יהודיות, וברוב הפרשות – תוך סכנת חיים.

י"ר יד-ושם, אבנר שלו, אמר קודם, כי אלכסנדר גלסברג הוא סמל לאדם ששומר בכל התנאים על הערכים המוסריים ביותר, גם כשזה מחייב אותו לשחות נגד הזרם העכור. ואני מוסיף: אלכסנדר גלסברג לימד אותנו, כי אנשים בעלי-מצפון חייבים לשחות נגד הזרם העכור, נגד כל הזרמים העכורים, כל אחד נגד הזרם העכור בארצו שלו.

חבל על דאבדין ואינן משתכחין.

